

претворио у највише законодавно и извршно народно представничко тело федеративне државе Хрватске, у прави Хрватски сабор. У свом писму од 8. јануара 1944, упућеном из Африке, поручио је Черчил Титу да британска влада не пружа никакву војну помоћ Дражи Михаиловићу. Тито с Врховним штабом смешта се на отоку Вису. У својим *Успоменама* Рибар се сећа свога боравка на Вису. Приближавао се и дуго очекивани дан, писао је у њима, дан покрета; правац Србија. Са аеродрома на Вису кренули су чланови Председништва АВНОЈ-а и Националног комитета совјетским авионом у Бари, у Италију. Из Барија једне вечери узлетео је и Рибар, и пред зору спустио се на тле Србије, у близини Ваљева.

О преговорима са Иваном Шубашићем, о новој влади нове Југославије, о поновном одласку Рибара у Словеначко приморје, да би присуствовао његовом коначном ослобођењу, о нашем спору са савезницима у вези са питањем Трста, Горице и Словеначког приморја, говоре укратко неколико последњих страна *Рибаревих Успомена*.

Све у свему једно значајно мемоарско дело, дело које се чита са живом пажњом и разумљивим узбуђењем, јер речито говори о једној великој епохи наше историје.

Др Никола Милутиновић

ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА — ОДЈЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ „ЗАПИСНИЦИ СА СЈЕДНИЦА ДЕЛЕГАЦИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СХС НА МИРОВНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ У ПАРИЗУ 1919 — 1920 БЕОГРАД, 1960. ПРИРЕДИЛИ: БОГДАН КРИЗМАН И БОГУМИЛ ХРАБАК

Као што сâм наслов говори, ова књига представља збирку записника са сједнице делегације Краљевине СХС на Мировној конференцији у Паризу, одржаној послје завршетка првог свјетског рата 1919. и 1920. године. Поред записника са сједница делегације, у овој књизи је објављено и више најважнијих докумената, који су неопходни за разумијевање самих записника. Тако су у другом дијелу књиге, који носи назив Додатак, објављени сви они најзначајнији документи без којих се неки записници са сједница наше делегације не би могли лако протумачити и схватити. Поред докумената на нашем језику, у Додатку су објављени преводи неколико најважнијих међународних уговора и тајних аката, који су се односили на југословенске земље, а настали су у току првог свјетског рата.

Читав посао око припремања за штампу ове веома богате грађе, која испуњава књигу од преко 400 страница великог формата, обавили су Богдан Кризман и Богумил Хрбак, научни сарадници Одјелјења за историјске науке Института друштвених наука. Ваља напоменути да су они овај иначе врло деликатни и сложени посао обавили савјесно и успјешно.

Све до првог свјетског рата идеја о југословенству се развијала и његовала у сфери духовног јединства Јужних Словена. Међутим, први свјетски рат је створио објективне услове за интензиван рад на изградњи заједничке државе. Наравно, реализовање тих услова зависило је од низа објективних фактора, па и многих субјективних момената, као што су биле личне симпатије и ставови појединих великих држава према југословенском питању. Сем тога вишевјековна разједињеност наших народа, искључивост националних буржоазија, препотентност великокрпске буржоазије и још многи други унутрашњи фактори учинили су рад на стварању заједничке државе много компликованијим него што се то обично мисли. Супротности и различита схватања око рјешавања проблема насталих послије завршетка првог свјетског рата, а првенствено у вези са стварањем државе Срба, Хрвата и Словенаца, долазила су до изражаја и на сједницама делегације, која је на Мировној конференцији у Паризу представљала тек новостворену државу, за чије се међународно правно признање тек требало изборити.

Раздобље у коме је делегација Краљевине СХС радила у Паризу и представљала новопроглашену државу — вријеме од јануара 1919. до јуна 1920. године — представља једно од најзначајнијих и најбурнијих раздобља у историјском кретању и развоју југословенских народа. У овом краткотрајном периоду збили су се веома важни догађаји, како на унутарполитичком тако и на спољнополитичком плану новостворене државе, када је ваљало идеју југословенства, која је до тада била идеал напредних људи у југословенским земљама, реализовати и спровести у дјело, при чему је било најважније изборити се за међународно признање нове државе и ријешити питање њених граница.

Дипломатска активност владе Краљевине СХС и њене делегације на Мировној конференцији у Паризу одвијала се у изванредно сложеним условима како унутрашњег тако и спољњег развоја државе. Треба напоменути да је економски положај државе СХС, непосредно послије првог свјетског рата, био више него тежак. Србија и Црна Гора су у борбама на фронту и под окупаторским режимом биле изгубиле много људства, а у материјалном погледу су такође претрпјеле разарања и знатне губитке. Рат се негативно одразио и на привреду оних наших земаља и крајева који су се налазили до краја рата у саставу Аустро-Угарске. Због тешких материјалних прилика, посмтрене

експлоатације од стране буржоазије, као и услед низа других неријешених проблема у новоствореној држави, радничка класа и сиромашно сељаштво 1919. и 1920. године испољавају револуционарност, која је од првог дана стварања нове државе унијела у редове буржоазије немир и страх, тако да је ова једва чекала да ријешити извјесне спољнополитичке проблеме па да се окрене на гушење револуционарног покрета у земљи. Бројни штрајкови, покушаји и стварања совјетских република у појединим мјестима у западном дијелу државе и други облици револуционарне борбе, које у оно вријеме примјењује радничка класа и сиромашно сељаштво у Краљевини СХС, нијесу долазили као посљедица само неријешеног социјалног и националног питања. Одједи октобарске револуције и револуционарна збивања у Совјетском Савезу утицале су на активност радничке класе у нашим земљама после првог свјетског рата. Револуционарни догађаји у Мађарској 1919. године такође су дјеловали на пораст револуционарног расположења маса у Краљевини СХС.

Од националних буржоазија једино је нешто јачи отпор завођења централизма пружала хрватска буржоазија, али ни тај отпор није ишао даље од ограничавања превласти великосрпске буржоазије. На подручју Хрватске јављају се у оно вријеме и најизразитије сепатаристичке тенденције, а њихови носиоци били су стари аустроугарски официрски кадар, неизмјењен бирократски апарат и знатан дио католичког свештенства. Ове реакционарне снаге су од самог почетка заједничког живота државе иступале против њеног јединства. Стјепан Радић је такође, иако на другој основи, тражио одвајање Хрватске у посебну „Сељачку миротворну републику“, па је на тој основи успио да окупи знатан број Хрвата. Почетком 1919. године избили су немири и у Црној Гори. Божићна побуна у Црној Гори, мада је у знатној мјери била инспирисана од стране присталица краља Николе и Италије, ипак је била доказ да уједињење није извршено на демократској основи и њиме није ријешено национално и социјално питање. Зато ови немири имају своју социјалну и националну основу. Влади и Краљевини СХС немири су тешко пали, јер су избили управо у вријеме када је у Паризу отпочела са радом Мировна конференција, па је то олакшавало италијанској влади напад на новостворену југословенску државу и ангажовање око повратка у Црну Гору династије Петровића. Још неучвршћена граница према Албанији такође је стварала проблеме. Тако је 1919. године дошло и до побуна на Косову и Метохији, а нарочито је био снажан покрет Шиптара околини Пећи. Све ове буне и немири чинили су да је Краљевина СХС у вријеме када је отпочела Мировна конференција у Паризу имала поред недовољног међународног недовољан унутрашњи положај новостворене државе.

Када је проглашена новообразована држава СХС, по југословенском питању став побједничких велесила био је врло неодређен. Прије свега чланице Антанте су гледале на стварање југословенске државе са својих политичких и економских позиција и интереса. Француска је подржавала Србију и за њу се залагала, Енглеска и САД су одржавале тијесне везе за вријеме рата са Југословенским одбором, па су на тој страни биле више ангажоване. Послије завршетка рата земље побједнице највише су биле заузете својим плановима и интересима. Питање Балкана за њих је било врло важно, али су му оне прилазиле са различитих аспеката. Ипак, велесиле су у погледу стварања југословенске државе имале заједничко само то: када више нема Аустро-Угарске, треба помоћи стварање државе, која ће спријечити ширење болшевизма са Истока и која ће бити спремна да гуши социјалне покрете на Балкану и у сусједним земљама. Из тих разлога оне су допустиле стварање Краљевине СХС. Но, није сувишно нагласити да новостворена држава 1919. и 1920. године не само да није била у стању да некога помаже и гуши револуционарне покрете ван њених граница, него је једва излазила на крај и са револуционарним покретом у својој земљи. Ова чињеница је била један од важних разлога да у вријеме Мировне конференције Француска и Енглеска не само нијесу биле склонне да подупру југословенске националне захтјеве у погледу одређивања граница и других питања, него су напротив жртвовале извјесне дијелове наших националних територија уступајући их Италији. Исто као што је први свјетски рат по свом карактеру био империјалистички, тако је и мир који је послјије њега слиједио носио у свему инперијалистичка обиљежја. Велике силе су о свему саме одлучивале и првенствено су водиле рачуна о својим интересима. При рјешавању по захтјевима појединих малих народа оне су доносиле одлуке које су њима одговарале, не водећи рачуна о интересу малих нација. Често су на Мировној конференцији мале земље уцјењиване по овом или оном питању.

У почетку, европске велике силе су одбијале да признају новостворену државу СХС, што је овој у борби за међународно-правно признање много штетило. Такав став имале су Енглеска и Француска према Краљевини СХС све до оног момента када су Сједињене Америчке Државе и још неке друге мање земље признале новообразовану државу југословенских народа. Тако се десило да су савезници Србије и Црне Горе — Француска и Енглеска — званично признале Краљевину СХС тек 1. маја 1919. године, дакле равно пет мјесеци послјије њеног проглашења. За овакав став првенствено треба тражити разлоге у тајним уговорима које су Француска и Енглеска потписале у току рата са Италијом и Румунијом, а којима су се давали овим земљама читави дијелови наших националних територија, као награда за учешће ових у рату против Њемачке и Аустро-Угарске. Једном ријечју, рад ју-

гословенске делегације на Мировној конференцији у Паризу био је врло тежак, јер границе новостворене државе нијесу биле утврђене ни према једној сусједној земљи, изузев према Грчкој.

Од почетка рада Мировна конференција је морала да ради на усклађивању различитих схватања и интереса. Међу земљама учесницама на конференцији постојали су опречни ставови. Постојао је оштар јаз између побједница и побијеђених земаља, великих и малих држава, супротности су постојале између старих и новостворених земаља, а такође се осјећао сукоб између земаља које су из рата изашле као побједнице над Њемачком и Италијом. Најоштрије супротности су постојале између младе социјалистичке совјетске републике на једној страни и капиталистичког свијета на другој. Читав капиталистички свијет гледао је у младој совјетској републици највећу опасност за своје интересе, па је зато фронтално наступао против ње. Да би ослабио утицај октобра и спријечио ширење револуционарног таласа у Европи и свијету уопште, Вилсон, предсједник САД, је у јануару 1918. године прокламовао програм од 14 тачака као базу за рјешавање међународних питања послје рата. Овај Вилсонов програм је такође био један од извора неслоге и сукоба на Мировној конференцији.

Мировна конференција је почела рад у Паризу 12. јануара, али је прва пленарна сједница одржана тек 18. јануара 1919. године. Од почетка се видјело да мале земље неће имати битног утицаја на одлуке конференције. Основна питања првих дана рјешавало је Вијеће десеторице, чији су чланови били: предсједник САД (Вилсон), предсједници владе Француске (Клемансо), Велике Британије (Лојрд Џорџ), Италије (Орландо), министри спољних послова ових земаља и два представника јапанске владе. Од 24. марта 1919. године Вијеће десеторице се смањило под изговором „да би се одбранило од индискреција“, па је створено Вијеће четворице. У раду овог четворног вијећа учествовали су само велики државници: Вилсон, Клемансо, Џорџ и Орландо. Поред овога Вијећа радило је и Вијеће четворице на нивоу министара спољних послова. Тако делегати малих држава нијесу имали право да разматрају међународна питања заједно са великим државама. Ипак, под притиском свјетског јавног мњења Вијеће четворице је морало да уведе пленарне састанке (било је осам пленарних састанака), који су представљали више формалност него форум на коме се нешто одлучивало од посебног значаја, а о чему већ није дало ријеч Четворно вијеће. Изузетак једино чини пленарни састанак на коме је разматран пакт Друштва народа.

На Мировној конференцији се највише дискутовало о Њемачкој. Француска буржоазија, којој је на челу стајао експанзивни Клемансо, тражила је територијално смањење Њемачке и њено економско и политичко комадање. Међутим, Енглеска и САД супротставиле су се захтјевима Француске, па се о одређивању

њемачких граница расправљало доста дуго, тако да је мировни уговор са њом потписан тек 28. јуна 1919. године. Агресивни Клемансо, који је због своје жустрости добио назив „Тигар“, удесио је да мировни уговор са Њемачком буде потписан у Версају, у Сали огледала, у истој оној сали у којој је 1871. године Бизмарк натјерао Француску да, после претрпљеног пораза у француско-пруском рату, потпише понижавајуће услове мира и призна уједињење Њемачке. Била је то за Клемансоа и Француску буржоазију уопште велика сатисфакција.

Након потписивања мировног уговора са Њемачком потписани су мировни уговори са другим државама, које су се бориле против Антанте. Мир са Аустријом потписан је 10. септембра 1919. године у Сен Жермену, али је делегација Краљевине СХС одбила да одмах потпише уговор, јер није било ријешено питање југословенско-аустријске границе, па је од стране југословенске делегације потписан касније, мировни уговор са Мађарском закључен је у Тријанону, 4. јуна 1920. године; с Бугарском у Неју 27. новембра 1919. године; с Турском у Севру 10. августа 1920. године.

Читав ток Мировне конференције у Паризу интензивно је пратила делегација Краљевине СХС — односно до њеног међународног признања делегација Краљевине Србије. Делегацију је предводио Никола Пашић, бивши предсједник српске владе, а опонумоћени делегати бити су: др Анте Трумбић, први заједнички министар спољних послова у новообразованој држави и бивши предсједник Југословенског одбора у Лондону, др Миленко Веснић, српски посланик у Паризу, и др Иван Жолгер, универзитетски професор из Љубљане. Поред ових опумоћеника као владини делегати конференцији су присуствовали: Мата Бошковић, бивши посланик Краљевине Србије у Лондону, др Отокар Рибарж, бивши заступник у Царевинском вијећу у Бечу, и др Јосип Смодлака. Овим делегатима касније се придружио као делегат и Андрија Радовић. Делегацију су сачињавали још бројни стручњаци и савјетници као и Војна мисија, којој је на челу стајао генерал Петар Пешић. Разни стручњаци, експерти и савјетници били су ангажовани од најпознатијих јавних и културних радника из читаве земље. Они су радили у секцијама: етнографској, историјској, међународноправној, секцији за разне покрајине, за штампу, војна питања, финансијско-економска и секцији за жељезнице и комуникације.

Према нацрту пословника конференције Србија је имала да сједницама судјелује са два опумоћеника (велике силе су имале право на пет опумоћеника), али је од 17. јануара у коначном тексту Пословника Србији дато право на три члана. Исто тако конференција је признала Црној Гори једно мјесто, али делегат Црне Горе није учествовао у раду конференције, јер је „политички положај земље“ био нерајјашњен у вријеме када

се конференција одржавала Југословенска делегација је имала пуно тешкоћа око рјешавања појединих питања која су се тичала наших земаља. Прије свега, због диктата великих сила, делегација није могла имати значајнијег утицаја на одређивање граница новостворене државе, а нарочито не коначних граница. Ово јасно илуструју чињенице изнесене у записницима са сједница.

Напоменути је да поред објективних спољних фактора рад на коначном утврђивању граница Краљевине СХС је много ометало и размомилажење у редовима саме делегације. Ако се пажљиво прочитају записници са сједница делегације, да се јасно уочити да је постојала атмосфера неповјерења и суревњивости између српских хрватских и словеначких делегата. Делегати су неке домаће, унутрашње невоље и проблеме, чисто националног карактера, преносили на спољнополитички терен, што је штетило у извјесној мјери новоствореној држави на спољнополитичком плану. Тако, на примјер, Трумбић и Смодлака су били заинтересовани само за одређивање граница према Италији, док су се српски делегати највише ангажовали за повлачење повољне границе према Бугарској, добијање Баната и неких других крајева у Војводини. Спорна питања су долазила и око тога да ли је важније тражити етничке или стратегијске границе новообразоване државе. Документи показују да је Војна мисија са генералом Пешићем више водила рачуна о стратагијским него о етничким границама. Географска карта, у коју је генерал Пешић унио захтјеве за одређивање југословенских граница, а која је још на почетку конференције била предата у штаб маршала Фоша, послужила је као основ за дискусију о границама Краљевине СХС. Из записника се види да су поједини делегати, као на примјер Веснић, у постављању захтјева пред савезницима водили рачуна да се не замјере великим државницима, а у првом реду Клемансоу. Тако се од самог почетка егзистенције државе СХС дало уочити да нова држава неће водити самосталну и независну спољну политику.

Своје захтјеве на Мировној конференцији делегација СХС је поткрепљивала доста добром документацијом о географској, политичкој и етнографско-историјској повезаности југословенских земаља. Она је располагала убједљивим документима који су говорили о заједничкој историјској прошлости наших народа и денационализаторској политици Беча, Пеште и Италије на поједине наше крајеве. Моралну и политичку подршку делегација је имала у енергичним захтевима, протестима и јавним иступањима ставовничтва из области које је била окупирала Италија, а које је тражило ослобођење и прикључење југословенској држави. Да би што боље подупрла захтјеве делегације на Мировној конференцији о прикључењу области које је била запосјела италијанска војска, из приморских крајева у Париз, у вријеме одр-

жавања конференције, стигла и једна парламентарна делегација представника нашег народа и далматинских општина, која је собом донијела и бројна и убједљива документа о звјерствима, насиљима и разним злоупотребама италијанске војске над народом. Исто тако бројни телеграми, меморандуми и други захтјеви који су долазили из области које је била запосјела Италија, помогли су да делегација у Праизу енергичније поставља своје захтјеве пред савезницима.

У овој књизи су штампани сви записници са сједница делегације Краљевине СХС. Оригинални записници се налазе у Дипломацком архиву Државног секретаријата за иностране послове у Београд. Сви записници, њих 253, штампани су у овој књизи онако какви су у оригиналу. Једино, приређивачи су направили извесне језичке коректуре. Више од половине записника вођена је прилично њеписмено. Као што смо већ напоменули, неколико докумената значајних за разумијевање самих записника објављено је у „Додатку“ На крају књиге је објављен и краћи хронолошки преглед најважнијих догађаја у вези са Мировном конференцијом у Паризу.

О Мировној конференцији у Паризу и њеном раду, лично-стима које су на њој учествовале, проблемима које је она рјешавала и другим питањима много је писано у страниј литератури. У страниј литератури постоје читаве библиотеке књига дневника, мемоара, разних чланака и других осврта који се односе на раздобље од 1919. до 1920. године, раздобље када је одржана мировна конференција. Поједине земље су издале и зборнике грађе о проблемима везаних за рад конференције. Југославија се овим зборником укључује у ред земаља које поклањају доста пажње проучавању Мировне конференције у Паризу. Посебно ова збирка докумената много ће допринијети научним радницима — историчарима и дипломатима да темељито сагледају и протумаче проблеме настанка југословенске државе. Ова књига ће такође допринијети да се расвијетле многа питања најновије историје Балкана уопште.

Миомир Дашић